

УДК 343.451

Шаповаленко Євген Володимирович –
здобувач кафедри оперативно-
розшукової діяльності Національної
академії внутрішніх справ

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО ТА ОБВИНУВАЧЕНОГО З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ

Проаналізовано сучасний стан нормативно-правового забезпечення та можливості телекомунікацій під час установаження місцезнаходження підозрюваного й обвинуваченого.

Ключові слова: розшук підозрюваного та обвинуваченого; телекомунікаційна мережа; рухомий (мобільний) зв'язок; мережа Інтернет; телефонні розмови.

Проанализированы современное состояние нормативно-правового обеспечения и возможности при установлении местонахождения подозреваемого и обвиняемого.

Ключевые слова: розыск подозреваемого и обвиняемого; сеть телекоммуникаций; движимая (мобильная) связь; сеть Интернет; телефонные разговоры.

Зиршення завдань розшукової роботи сприяє дотриманню законності в державі та суспільстві, захисту конституційних прав і свобод людини, оскільки своєчасний розшук осіб, які ухиляються від правосуддя, забезпечує нормальні умови провадження слідства, судового розгляду, притягнення винних до відповідальності, відшкодування збитків, заподіяних злочином. Крім того, позитивні результати розшукової роботи гарантують невідворотність покарання за вчинені злочини, що є найбільш важливим чинником профілактики загалом. Переховуючись від слідства чи суду, розшукувані особи з об'єктивних причин потрапляють до криміналітету підвищеної небезпеки. Вони в пошуках засобів

існування, а часом і для розгульного способу життя, інколи вчиняють злочини більш тяжкі, ніж ті, за які їх оголошено в розшук. Рецидивісти, переховуючись від слідства, суду та відбування покарання, створюють злочинні угруповання з морально нестійких осіб, учиняють зухвалі тяжкі й особливо тяжкі злочини – убивства на замовлення, бандитські напади, розбої, вимагання тощо. Водночас витрати на проведення оперативно-розшукових заходів та екстрадицію розшукуваних становлять значні збитки для держави.

Проблеми в галузі оперативно-розшукової діяльності, у тому числі розшуку підозрюваного й обвинуваченого, вивчали такі видатні науковці, як К. В. Антонов, О. М. Бандурка, Б. І. Бараненко, В. І. Василичук, В. О. Глушков, В. М. Гринчак, О. М. Джужа, Е. О. Дідоренко, В. П. Захаров, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. С. Кузьмічов, Є. М. Моїсєєв, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, В. П. Пилипчук, І. В. Сервецький, В. П. Цильвік, В. Г. Хахановський та інші науковці й практики, які є представниками різних галузей правової науки.

Метою цієї статті є дослідження правових аспектів установа млення місцеперебування розшукуваних осіб, щодо яких можуть проводитись оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані з втручанням у приватне життя, використанням телекомунікацій.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій і комп'ютерної техніки, що спостерігається протягом останніх років, спричинив появу принципово нових схем, до яких вдаються особи, що переховуються від слідства та суду, для спілкування в межах дружніх, родинних і злочинних зв'язків.

Особи, які перебувають у розшуку, відразу позитивно оцінили технічні переваги телекомунікацій, передусім, можливість із будь-якого місця країни та в будь-який час зв'язатися зі співучасником або родичами, зберігаючи водночас анонімність абонентів – користувачів мережі Інтернет. Так, на відміну від стільникового мобільного телефонного зв'язку, мобільну комп'ютерну платформу не завжди можна запеленгувати й визначити її місцезнаходження (відповідно, й користувача), адже користуватися Інтернетом можна в різноманітних місцях, у яких є GSM, GPRS та 3G-покриття.

Таким чином, особи, яких розшукують, розуміють, що, перебуваючи в різних регіонах держави і навіть району (міста), вони ускладнюють викриття свого місцезнаходження, з огляду на використання телефонного зв'язку та мережі Інтернет з одночасним проведенням конспіративних зустрічей зі своїми злочинними зв'язками тільки у визначених місцях, що позбавляє правоохоронців можливості фіксувати такі зустрічі.

Злочинці, яких розшукують, використовують мережу Інтернет також як засіб отримання грошей на існування. Сучасні технології дають змогу легко переміщувати світом чималі суми грошей, залишаючись при цьому прозорими для фіскальних органів. Використання смарт-карток та онлайн-механізмів під час здійснення банківських операцій мінімізує особисті контакти між співробітниками банківських установ і клієнтами, а отже, знижує спроможність механізмів перевірки законності фінансової діяльності.

Хоча проблема використання отриманої інформації щодо місцезнаходження осіб, яких розшукують, для діяльності правоохоронних органів України не є новою, у цій сфері існують певні труднощі. Підвищення якості зв'язку та доступність до телекомунікаційних мереж надає злочинцям можливість легко спілкуватись, контактуючи зі своїми зв'язками.

Особливого поширення набуло використання комп'ютерних платформ (комп'ютери, ноутбуки, нетбуки, смартфони, планшети, комунікатори та інші пристрої з операційними системами, що мають доступ до мережі Інтернет). Це суттєво спрощує спілкування між особами, які перебувають у розшуку, та злочинними елементами, що ускладнює процес установлення їх місцезнаходження правоохоронними органами.

Отже, з'ясування місцезнаходження підозрюваного й обвинуваченого з використанням телекомунікації є складною роботою, до якої необхідно залучати працівників оперативно-технічних підрозділів, управління боротьби з кіберзлочинністю, інформаційних технологій тощо.

З огляду на це, необхідно проаналізувати правове підґрунтя встановлення місцезнаходження телефонних і комп'ютерних платформ із використанням телекомунікацій.

Правову основу встановлення місцезнаходження підозрюваного та обвинуваченого з використанням телекомунікацій становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України, Кримінальний кодекс України, закони України «Про прокуратуру», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про телекомунікації» та інші нормативно-правові акти.

Україна є демократичною, правовою державою, у якій людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищими соціальними цінностями, а права та свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Водночас, гарантуючи дотримання прав і свобод людини, Основний Закон держави вимагає від особи певної поведінки з метою недопущення обмеження чи порушення прав інших осіб, а також передбачає встановлення відповідних вимог та обмежень. Конституція України гарантує кожному таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки може встановлювати лише суд у випадках, передбачених законом, з метою запобігання злочинів чи з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [1, с. 11].

Відповідно до положень чинного законодавства, у контексті рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 р. № 12-рп/2011 щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 62 Конституції України оперативно-розшукові заходи можуть здійснювати суто визначені в Законі державні органи та їх посадові особи, які зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [2].

Стаття 263 КПК України містить процесуальні норми, що визначають правовий порядок зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. У ч. 1 цієї статті зазначено, що зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) є різновидом втручання в приватне

спілкування, що здійснюється без відома осіб, які використовують засоби телекомунікації для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження, що водночас цілком кореспондується з нормою, викладеною в п. 3 ч. 4 ст. 258 КПК України, яка вказує на те, що втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. У ст. 264 КПК України щодо поняття зняття інформації з електронних інформаційних систем зазначено, що пошук, виявлення та фіксація відомостей, наявних в електронній інформаційній системі, або її частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення до певного досудового розслідування.

У ст. 9 Закону України «Про телекомунікації» зазначено, що охорону таємниці телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, яку передають технічними засобами телекомунікації, а також інформаційну безпеку телекомунікаційних мереж гарантують Конституція та інші закони України.

Зняття інформації з телекомунікаційних мереж заборонено, крім випадків, передбачених у Законі. Оператори, провайдери телекомунікацій, відповідно до законодавства, зобов'язані вживати технічні й організаційні заходи із захисту телекомунікаційних мереж, засобів телекомунікацій, інформації з обмеженим доступом про організацію телекомунікаційних мереж та інформації, що передається цими мережами [3].

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про осіб, які переховуються від органів досудового

розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання.

Права підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність розкриває п. 9 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у якому зазначено, що оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності надається право здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями ст. 260, 263–265 КПК України. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання й припинення терористичних актів чи інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо [4].

З метою встановлення єдиного порядку організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими та уповноваженими оперативними підрозділами правоохоронних органів, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, законодавець розробив Інструкцію про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, метою якої є врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій і використання їх результатів у кримінальному провадженні, що забезпечують додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, інших осіб, швидке, повне й неупереджене розслідування злочинів, захисту особи, суспільства та держави.

Різновидом утручання в приватне спілкування є зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Аналізуючи п. 1.11 зазначеної Інструкції, можна констатувати, що зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних

технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яку передає особа, а також одержанні, перетворенні й фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному здійсненні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації й сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), що передаються телефонним каналом зв'язку, який контролюють;

зняття інформації з каналів зв'язку, що передбачає негласне одержання, перетворення та фіксацію із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються [5].

З вищезазначеного можна зробити висновок, що норми, зазначені в Інструкції, відповідають нормам КПК України. Крім того, спільний наказ, яким затверджено Інструкцію про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, конкретизує кримінально-процесуальні норми, передбачені в КПК України.

Аналіз чинного законодавства та підзаконних нормативних актів свідчить про те, що на сьогодні залишаються неврегульованими правові питання щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного й обвинуваченого з використанням телекомунікації, що суперечать ст. 31 Конституції України, порушують право на таємницю телефонних розмов, а також право невтручання в особисте життя людини:

відсутність ідентифікаційних ознак, що дають змогу унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання в приватне спілкування;

складність встановлення взаємозв'язку між особою та кінцевим обладнанням, що забезпечує доступ до телекомунікаційної мережі (номер у телефонній мережі, ІМЕІ);

відсутність правового зв'язку, зокрема відсутність договору між споживачем та оператором (провайдером), який надає послуги рухомого (мобільного) зв'язку;

недостатня взаємодія між структурними підрозділами ОВС з операторами (провайдерами), які надають послуги;

брак достатньої кількості в ОВС відповідних фахівців і високотехнологічного програмно-пошукового забезпечення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : за станом на 12 берез. 2013 р. – Офіц. вид. – К. : Паливода А. В., 2013. – 64 с.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення ч.3 ст. 62 Конституції України від 20 жовт. 2011 р. № 12-рп/2011 [Електронний ресурс] / Інформаційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>.

3. Про телекомунікації [Електронний ресурс] : Закон України від 18 листоп. 2003 р. № 1280-IV. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.

4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

5. Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» [Електронний ресурс] : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. – Режим доступу :

<http://www.minjust.gov.ua/42544>.